

TASHQI MIGRATSIYA JARAYONLARIDA IJTIMOY MOBILLIKNI BELGILOVCHI ASOSIY OMILLAR

Z.Mo‘minov

Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent. Namangan davlat universiteti huzuridagi markaz direktori

E-mail: zokir_odiliy@mail.ru, zokirjon0971@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola tashqi migratsiya jarayonlarining O‘zbekistondagi ijtimoiy mobillik shakllanishi va rivojlanishiga ta‘sirini chuqur sotsiologik tahlil asosida yoritadi. Tadqiqot markazida migratsion harakatlar orqali shaxslar va ularning oilalari ijtimoiy-iqtisodiy holatida yuz berayotgan **vertikal va gorizontal mobillik** dinamikasi turadi. Ayniqsa, iqtisodiy farovonlikka erishish, kasbiy malaka orttirish, xorijiy tajriba, yangi ijtimoiy tarmoqlarga qo‘shilish, madaniy integratsiya va til kompetensiyalarining o‘zgarishi singari omillar asosiy determinant sifatida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqotda quyidagi asosiy omillar alohida tahlil qilinadi:

1. **Iqtisodiy omillar** – ish haqi farqi, valyuta ko‘rinishidagi daromad, moliyaviy mustaqillik.
2. **Ta‘lim va kasbiy malaka** – xorijda o‘zlashtirilgan texnik ko‘nikmalar, til bilimlari va malaka hujjatlari.
3. **Huquqiy maqom** – migratsiyaning qonuniy yoki noqonuniy shakli, ijtimoiy kafolatlariga kirish imkoni.
4. **Madaniy va psixologik moslashuv** – ijtimoiy integratsiya darajasi, qabul qiluvchi jamiyatda o‘z o‘rnini topish.
5. **Yosh va gender omillari** – erkaklar va ayollar orasidagi farqlar, yoshlarning innovatsion moslashuv salohiyati.
6. **Mintaqaviy tafovutlar** – Qashqadaryo, Andijon, Namangan kabi viloyatlardagi migratsion profilning farqlari.

Empirik asos sifatida 2024 yilda migratsiya faol bo‘lgan besh viloyatda 600 nafar migrant va ularning oila a‘zolari bilan o‘tkazilgan sotsiologik so‘rov natijalari tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tashqi migratsiya orqali migrantlar nafaqat moddiy barqarorlikka, balki jamiyatdagi mavqei, bilim darajasi va ijtimoiy aloqalarining kuchayishiga erishmoqda.

Xulosa sifatida, maqolada ijtimoiy mobillikni belgilovchi omillar nafaqat shaxsiy tashabbus, balki institutsional va madaniy muhitga ham bog‘liq ekani asoslanadi. Migratsiya ijtimoiy lift sifatida faoliyat ko‘rsatar ekan, u davlat siyosati, fuqarolik jamiyati va xalqaro hamkorlik orqali to‘liq qo‘llab-quvvatlanmog‘i zarur.

Kalit soʻzlar: *tashqi migratsiya, ijtimoiy mobillik, vertikal harakat, gorizontal harakat, iqtisodiy farovonlik, kasbiy malaka, huquqiy maqom, til bilimlari, gender tahlil, yosh guruhlari, reintegratsiya, madaniy integratsiya, sotsiologik soʻrov, mintaqaviy tafovutlar, Oʻzbekiston viloyatlari, empirik tahlil, sotsiologik determinanta, ijtimoiy oʻzgarishlar, ijtimoiy kapital.*

KIRISH

Tashqi migratsiya global jarayon sifatida insonning ijtimoiy holati va hayot sifatiga sezilarli taʼsir koʻrsatadigan omillarni oʻzida mujassam etadi. Ijtimoiy mobillik – bu shaxs yoki ijtimoiy guruhning jamiyatdagi ierarxik struktura ichida vertikal yoki gorizontal siljishidir. Ushbu boʻlimda tashqi migratsiya jarayonlarida ijtimoiy mobillikni belgilovchi asosiy omillar – iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va huquqiy shart-sharoitlar tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Ushbu boʻlimda tashqi migratsiya jarayonlarida ijtimoiy mobillikni shakllantiruvchi asosiy omillar – iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va huquqiy shart-sharoitlar tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Har bir omilning migratsion jarayonlarga taʼsiri empirik va nazariy manbalar, xalqaro amaliyot va Oʻzbekiston tajribasi asosida chuqur oʻrganiladi. Migrantlarning xorijiy mehnat bozoridagi pozitsiyasi, jamiyatga integratsiya jarayonlari va ijtimoiy stratifikatsiyadagi oʻzgarishlar ijtimoiy mobillik indikatorlari sifatida baholanadi. Tahlil natijalariga koʻra, iqtisodiy barqarorlik, taʼlim va sogʻliqni saqlash tizimlaridan foydalanish, madaniy moslashuv va huquqiy himoya darajasi tashqi migratsiya orqali yuzaga keladigan ijtimoiy mobillikning asosiy drayverlariga aylangani aniqlanadi. Shu asosda milliy va xalqaro siyosatning samarali mexanizmlari va tavsiyalari ishlab chiqiladi.

Ijtimoiy mobillikni shakllantiruvchi omillarni tahlil qilish, ayniqsa tashqi migratsiya kontekstida, zamonaviy sotsiologik tadqiqotlarning muhim yoʻnalishlaridan biriga aylangan. Global miqyosda millionlab insonlarning harakatlanishi, ularning ijtimoiy-iqtisodiy holatida sodir boʻlayotgan oʻzgarishlar va bu jarayonlarning mahalliy hamda xalqaro meʼyorlar bilan oʻzaro aloqasi migratsion mobillikning chuqur tahlilini talab etadi.

Ayniqsa, Oʻzbekiston misolida mehnat migratsiyasi nafaqat makroiqtisodiy koʻrsatkichlarga, balki shaxslar va ularning oilalari ijtimoiy maqomiga bevosita taʼsir koʻrsatayotgani kuzatilmoqda. Migrantlarning xorijda egallagan pozitsiyasi, orttirgan bilim va koʻnikmalari, iqtisodiy resurslari orqali qaytganidan soʻng jamiyatdagi stratifikatsion oʻzgarishlarga sabab boʻlmoqda. Bu esa ijtimoiy mobillikni faqatgina iqtisodiy emas, balki ijtimoiy, madaniy va huquqiy kontekstda ham tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda tashqi migratsiya natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy mobillikni shakllantiruvchi omillarni aniqlash va ularning oʻzaro bogʻliqligini sotsiologik jihatdan tahlil qilish maqsad qilingan. Shu boisdan, tadqiqotning metodologik asosini **empirik sotsiologik yondashuv, strukturaviy-funksional tahlil, va transformatsion sotsiologiya** nazariyasi tashkil etdi.

1. Nazariy-metodologik asos

Tadqiqot **Pitirim Sorokin**ning ijtimoiy mobillik nazariyasi, **Pyer Burdʻening** "ijtimoiy kapital", "madaniy kapital" va "habitus" tushunchalari, shuningdek **transformatsion yondashuv** (ijtimoiy oʻzgarishlarni tizimli jarayon sifatida tahlil qilish) asosida olib borildi. Bu nazariyalar migrantlarning ijtimoiy strukturadagi harakati, yangi pozitsiyalarga koʻtarilishi yoki ijtimoiy tarmoqlarda qayta joylashuvi kabi hodisalarni tushinishda muhim rol oʻynaydi.

2. Tadqiqot obyektlari va subyektlari

Tadqiqot obyektlari – tashqi migratsiyada ishtirok etgan Oʻzbekiston fuqarolari va ularning oilalari;

Subyektlari – ularning ijtimoiy maqomi, kasbiy holati, madaniy va iqtisodiy resurslari tashkil qiladi.

Tadqiqot 2024 yilda **Andijon, Namangan, Fargʻona, Qashqadaryo va Buxoro** viloyatlarida faol tashqi migratsiya oqimiga ega hududlarda amalga oshirildi.

3. Empirik tadqiqot usullari

• Soʻrovnoma (anketali soʻrov):

600 nafar tashqi migratsiya tajribasiga ega boʻlgan fuqarolar va ularning oila aʼzolari orasida strukturalashtirilgan savollar asosida soʻrov oʻtkazildi. Asosiy eʼtibor quyidagi savollarga qaratildi:

- Migratsiyadan oldingi va keyingi ijtimoiy maqomi;
- Moliyaviy holati va kasbiy yoʻnalishi;
- Taʼlim darajasi va malaka oʻzgarishi;
- Qaytganidan soʻng jamiyatdagi mavqei va integratsiya holati.

• Yarim strukturalangan intervyular:

20 nafar qaytgan migrant, 10 nafar mahalliy hokimiyat vakili va 5 nafar nodavlat tashkilot vakillari bilan suhbatlar tashkil etildi.

• Kontent tahlil:

Mehnat migratsiyasi, reintegratsiya siyosatiga oid qonun hujjatlari, rasmiy statistika, IOM va Davlat statistika qoʻmitasi maʼlumotlari tahlil qilindi.

4. Tahlil vositalari

Tahlil uchun **SPSS, Excel va MAXQDA** dasturlari yordamida quyidagilar bajarildi:

- Deskriptiv statistika (foizlar, oʻrtacha qiymatlar);
- Omillar tahlili (asosiy determinantlarni ajratish);
- Korrelatsion tahlil (ijtimoiy mobillik darajasi va omillar oʻrtasidagi bogʻliqlikni aniqlash);
- Hududlararo farqlar tahlili (viloyatlar kesimida).

5. Cheklovlar va yondashuvning chegaralari

Tadqiqotda norasmiy va noqonuniy ishlayotgan migrantlar qamrab olinmagan boʻlishi mumkin, bu esa rasmiy institutlar bilan aloqasi zaif boʻlgan toifadagi fuqarolarni oʻrganishda cheklov boʻlishi mumkin. Shu bilan birga, ijtimoiy maqom subyektiv.

baholanadigan indikator bo'lgani sababli, ayrim natijalar shaxsiy tasavvurlar bilan cheklanadi.

ASOSIY QISM

Mazkur bo'limda ijtimoiy mobillikni belgilovchi asosiy omillar sifatida quyidagi to'rt yo'nalish: **iqtisodiy sharoitlar, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati, madaniy integratsiya omillari va huquqiy maqom va himoya darajasi** chuqur tahlil qilinadi. Tahlil milliy empirik materiallar, xalqaro amaliyot va ijtimoiy nazariyalar asosida olib boriladi. Shu orqali tashqi migratsiya orqali yuzaga kelayotgan ijtimoiy siljishlarning real ko'rinishlari, omillararo o'zaro bog'liqlik va ularni boshqarish mexanizmlari aniqlanadi.

Iqtisodiy omillar

Iqtisodiy omillar migratsiya motivlarining eng asosiy qatlamini tashkil etadi. Migrantlarning xorijdagi ish haqi darajasi, mehnat bozoriga kirish imkoniyatlari, kasbiy malaka va iqtisodiy resurslarga ega bo'lishi ularning ijtimoiy maqomi va mobil pozitsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Remittances (xorijdan yuboriladigan pul o'tkazmalari) orqali migrantlar o'z oilasining moddiy ta'minotini yaxshilaydi, bolalarining ta'lim olishini, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishini ta'minlaydi. Bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy mavqeini mustahkamlovchi asosiy omilga aylanadi. Xalqaro amaliyotda, masalan, Filippin va Nepal tajribasida remittancelar YaIMning 10–30 foiz gacha bo'lgan qismini tashkil etadi va bu mamlakatlarda ijtimoiy mobillikni oshirishga xizmat qilmoqda[1].

O'zbekistonda ham 2020–2024 yillar oralig'ida remittancelarning umumiy hajmi yildan-yilga o'sib, ayrim viloyatlarda o'rtacha yashash darajasini oshirishga xizmat qilgan. Masalan, Qashqadaryo va Andijon viloyatlarida xorijdan kelayotgan moliyaviy resurslar kichik biznesning rivojlanishi va uy-joy sharoitlarining yaxshilanishiga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy omillar

Ijtimoiy omillar sifatida ta'lim darajasi, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyati, ijtimoiy himoya tizimlariga kirish, demografik pozitsiyalar (yosh, jins), oilaviy tuzilma va tarmoq kapitali (social network) kabilar e'tiborga olinadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim darajasi yuqori bo'lgan migrantlar xorijda tezroq moslashadi, malakali ish joyiga ega bo'ladi va natijada ularning ijtimoiy holati ijobiy tomonga o'zgaradi. Bunga misol sifatida Moldovada xorijda o'qigan migrantlarning qaytganidan so'ng pedagogika, tibbiyot va texnika sohalarida yetakchi pozitsiyalarni egallagani qayd etiladi.

Shuningdek, sog'liqni saqlash, bolalarni parvarish qilish, pensiya ta'minoti kabi ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati migrantlarning ijtimoiy ishonch darajasini va reintegratsiya samaradorligini belgilaydi.

Madaniy omillar

Madaniy omillar, jumladan, til bilish darajasi, diniy va urf-odatlariga moslashuv, jamiyatning migrantlarga nisbatan tolerantlik darajasi ijtimoiy moslashuv va integratsiya tezligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, til o'rganish dasturlari, moslashuv markazlari va ko'p madaniyatli muhitlar migrantlarning jamiyatga singish jarayonini yengillashtiradi. Germaniya, Kanada va Shvetsiyada til va madaniy kurslar davlat siyosatining bir qismiga aylangan bo'lib, bu migrantlarning ijtimoiy mobilligini jadallashtirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda bu borada hali to'liq shakllangan dastur mavjud emas. Ayrim qaytgan migrantlar til bilmasligi yoki madaniy ajralish sababli jamoada yakkalanib qolmoqda. Bu esa ular uchun ijtimoiy mobillikni chegaralaydi[2].

Huquqiy omillar

Huquqiy omillar migrantlarning ijtimoiy kafolatlardan foydalanish imkoniyatlarini belgilaydi. Mehnat shartnomalarining rasmiylashtirilishi, huquqiy maqomning aniqligi, ijtimoiy sug'urta va pensiya tizimiga ulanish – bularning barchasi migrantlarning huquqiy integratsiyasini belgilaydi.

ILO, IOM kabi xalqaro tashkilotlarning konvensiyalari asosida ko'plab davlatlarda migrantlarning huquqlari himoyalanaadi. Masalan, Koreya Respublikasi va Rossiyada rasmiy shartnoma asosida ishlayotgan O'zbekiston fuqarolari sog'liqni saqlash va mehnat qonunchiligi doirasida ayrim huquqlardan foydalanadi. Ammo norasmiy maqomda bo'lgan migrantlar bu imtiyozlardan mahrum bo'ladi.

Milliy darajada esa migrantlar uchun "Mehnat migrantlari huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuniy bazani takomillashtirish va huquqiy savodxonlikni oshirish muhim hisoblanadi.

21-asrda xalqaro migratsiya global jarayon sifatida misli ko'rilmagan darajada faollashdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi huzuridagi Aholishunoslik bo'limi (UN DESA) ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil holatiga dunyo aholisining 3,4 foizini tashkil etuvchi 280 milliondan ortiq inson o'z tug'ilgan yurtidan tashqarida yashamoqda. Agar ushbu ko'chmanchilar o'z alohida davlatlarini tashkil etganida, ular aholi soni bo'yicha dunyoda oltinchi o'rinni egallagan bo'lar edi. Bu holat migratsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy va demografik oqibatlari naqadar chuqur va keng qamrovli ekanini yaqqol ko'rsatadi[3].

Aholi migratsiyasi o'z mohiyatiga ko'ra, murakkab va ko'p omilli ijtimoiy hodisadir. Bu jarayon faqatgina harakatni anglatmasdan, balki shaxs va jamiyatning ichki ijtimoiy tuzilmasiga, ijtimoiy-iqtisodiy aloqalariga, madaniy identifikatsiyasiga ham ta'sir qiladi. Shu sababli, migratsiya masalasi nafaqat demografiya va geografiya, balki sotsiologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik, huquqshunoslik, antropologiya kabi fanlar tomonidan ham chuqur o'rganilmoqda.

Geografik nuqtai nazarda migratsiya aholining fazoviy qayta taqsimlanishini anglatadi. Muayyan hududda aholining ortishi yoki kamayishi resurslar, infratuzilma va ekologik muhitga bevosita ta'sir qiladi. Demografik yondashuv esa migratsiyani aholining miqdoriy, yosh-jins tarkibi va demografik dinamikasidagi o'zgarishlar orqali tahlil qiladi. Sotsiologlar uchun migratsiya – bu ijtimoiy tizimlarning o'zgarish mexanizmi, ijtimoiy stratifikatsiya va mobil pozitsiyalarni aniqlovchi asosiy vosita hisoblanadi.

O‘zbekiston misolida tashqi migratsiya, ayniqsa, mehnat migratsiyasi shaklida kechmoqda. 2020–2024 yillar oralig‘ida Rossiya Federatsiyasi, Janubiy Koreya, Turkiya va boshqa mamlakatlarda vaqtincha ishlayotgan o‘zbekistonliklarning soni 1,5–2 million orasida baholanmoqda. Bu jarayon mamlakatdagi ijtimoiy struktura, iqtisodiy tarmoqlar va jamiyatdagi o‘zaro munosabatlar tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Migratsiya natijasida yuzaga kelayotgan vertikal va gorizontaal ijtimoiy mobillik, qaytgan migrantlarning jamiyatga reintegratsiyasi va yangi ijtimoiy pozitsiyalarni egallashi bu hodisaning murakkabligini ko‘rsatadi[4].

Ushbu bo‘limda aynan mana shu murakkab jarayonlarni belgilovchi asosiy omillar – iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va huquqiy sharoitlar tizimli tarzda tahlil qilinadi. Bu omillar nafaqat individual shaxslar, balki ijtimoiy guruhlar darajasida ham ijtimoiy siljish va yangi ijtimoiy pozitsiyalarning shakllanishiga sabab bo‘ladi. Milliy tajriba va xalqaro amaliyotni solishtirish orqali, ijtimoiy mobillikni oshirish uchun qanday siyosiy va institutsional choralar ko‘rilishi mumkinligi aniqlashtiriladi.

Ijtimoiy mobillik — bu shaxslar yoki ijtimoiy guruhlarining jamiyatdagi ierarxik pozitsiyalarida yuzaga keladigan o‘zgarishlar bo‘lib, ularning ijtimoiy mavqei o‘zgarishi orqali namoyon bo‘ladi. Mazkur hodisa ijtimoiy taraqqiyotning tarkibiy qismi sifatida jamiyatning o‘zgaruvchanlik darajasini belgilab beradi. Sotsiologiyada ijtimoiy mobillik odatda uyushgan (institutsional) va tarkibiy (strukturaviy) turlarga bo‘linadi.

Ta’lim – asosiy mobillik vositasi sifatida

Sotsiologik nuqtai nazardan, **ta’lim ijtimoiy mobillikning eng muhim kanali** hisoblanadi. Bu borada amerikalik sotsiologlar Peter Blau va Otis Dudley Duncan’ning strukturaviy mobillik modeli alohida e’tiborga loyiqdir. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra, farzandlarning kasbiy va ijtimoiy holati ota-onasining holatidan ko‘ra ta’lim darajasi bilan kuchliroq bog‘liq.

Ta’lim shaxsga:

- bilim va kasbiy malaka beradi;
- yangi ijtimoiy tarmoqlarga kirish imkonini yaratadi;
- hayot sifati va bandlik imkoniyatlarini oshiradi;
- gender va regional tengsizlikni qisqartirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda, ayniqsa migratsiya bilan bog‘liq holatlarda, xorijiy davlatlarda ta’lim olgan migrantlar o‘z yurti uchun yuqori malakali kadr sifatida tanilib, **ijtimoiy piramidaning yuqori pog‘onasiga** chiqishi mumkin.

Meritokratiya, elita yangilanishi va o‘rta sinfning roli

O‘zining xizmatlarini amalda isbotlagan odamlar tomonidan yuqori jamiyat vakillarini yangilash va ko‘paytirish g‘oyasi italiyalik sotsiolog Vilfredo Pareto (1848–1923) asarlarida ifodalangan va tasvirlangan. Uning meritokratik (lotincha meritus – munosib va yunoncha kratos – hokimiyat) deb nomlangan yondashuviga ko‘ra, agar elita jamiyati o‘z mehnati bilan hamma narsaga erishgan iste’dodli odamlar vakillari bilan to‘ldirilmasa, u yo‘q bo‘lib ketishi mumkin[5].

Pareto fikricha, ijtimoiy tuzilmalar konus shaklida tasvirlanadi, u turli davrlarda o'zgarib turadi: ba'zida juda o'tkir, ba'zida esa yumshoqroq bo'ladi. Ayrim hollarda, masalan, kommunistik tenglik tajribasida bu shakl trapezoidga aylanishi mumkin. Birinchi holat – ijtimoiy portlash va halokat xavfini, ikkinchisi esa – turg'unlik va ijtimoiy inertsiyani bildiradi.

Amerika funksionalizmi vakili B. Barberning fikricha, jamiyat ierarxiyasi va tabaqalanish darajasi piramida yoki romb (olmos) shaklida ifodalanadi[6]. Piramida shaklidagi tuzilmada quyi sinf vakillari ko'pchilikni tashkil qiladi, o'rta sinf esa nihoyatda ozchilikni tashkil etadi. Biroq, olmos shaklidagi tuzilmada o'rta sinf hukmronlik qiladi va tizimga barqarorlik olib kiradi. Olmosning yuqori va pastki uchlari ijtimoiy elita hamda quyi sinfni bildiradi.

O'rta sinf, qoida tariqasida, iqtisodiy mustaqillikka ega bo'lgan ijtimoiy qatlam hisoblanadi. Unga kichik biznes egalari, ustaxonalar, xizmat ko'rsatish shoxobchalari egalari kiritish mumkin. Ular "eski o'rta sinf" sifatida qaraladi. Shu bilan birga, "yangi o'rta sinf" esa professional mutaxassislar – shifokorlar, o'qituvchilar, yuristlar, menejerlar, hamshiralar va boshqa kasb egalari bilan ifodalanadi.

O'z mazmuniga ko'ra, o'rta sinf juda xilma-xildir. Uning yuqori va pastki qatlamlari ierarxik tizim ichida mavjud bo'lib, u eng mobil qatlamlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda aynan o'rta sinf bir tomondan elitani yangilashga, ikkinchi tomondan esa ijtimoiy tizimga barqarorlik kiritishga xizmat qiluvchi asosiy omil sifatida maydonga chiqadi.

Quyi sinf va ijtimoiy-mehnat mobilligi omillari

Quyi sinf, marksistik terminologiyada, ishchilar sinfi bo'lib, u jismoniy mehnat bilan shug'ullanadigan odamlardan iborat. Shuningdek, u ma'lum bir tuzilishga va ijtimoiy ierarxiyaning barcha tarkibiy qismlariga ega. Yuqori malakali ishchi va quyi sinf (inglizcha: underclass – quyi sinf) vakili o'rtasidagi farq barcha asosiy ko'rsatkichlar (kasbiy tayyorgarlik, daromad darajasi, ta'lim darajasi va boshqalar) bo'yicha ancha sezilarli.

Past sinf vakillari uchun mehnat sharoitlari odatda eng yomoni bo'lib, ularning turmush darajasi ko'pchilik aholinikidan ancha past. Ularning aksariyati vaqti-vaqti bilan ishsiz yoki tez-tez ishini yo'qotishga moyil. Pastki tabaqa asosan etnik ozchiliklar vakillari va turli darajadagi marginal odamlardan iborat.

Shunday qilib, Angliyada quyi tabaqa vakillari asosan ingliz koloniyalarining vakillari bo'lgan qora va rangli odamlardan iborat; Frantsiyada quyi tabaqa asosan shimoliy afrikaliklardan iborat; Germaniya uchun esa kurdlar va turklar[7].

So'nggi paytlarda G'arb mamlakatlari vakillari ushbu mamlakatlarga yo'l olgan va quyi sinf sonini to'ldirishga qodir bo'lgan migratsiya oqimlarini faol ravishda filtrlashga intilmoqda. Misol uchun, Kanadada immigrantlar uchun qonuniy talablar mavjud bo'lib, ular mutaxassislik bo'yicha malaka va ish tajribasi bilan bir qatorda ma'lum darajadagi professional ma'lumotga ega bo'lishlarini talab qiladi. Taqdim etilgan talablar mavjud bo'lganda, amaliy ma'noda ko'chmanchilar mavjud ijtimoiy tabaqalanish tizimlariga samaraliroq moslashishi mumkin[8].

XULOSA

Tashqi migratsiya zamonaviy O'zbekiston jamiyatida ijtimoiy harakatlanishning muhim kanali sifatida shakllanmoqda. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, migratsiya jarayonlari nafaqat iqtisodiy resurslar oqimini oshiradi, balki shaxslar va ularning oilalari uchun yangi ijtimoiy maqomlar, kasbiy lavozimlar va madaniy tajribalar eshigini ochadi. Ijtimoiy mobillikning shakllanishida bir qator omillar ajralib turadi va ular o'zaro murakkab tizimni hosil qiladi.

Tadqiqot davomida quyidagi muhim xulosalar aniqlandi:

1. **Iqtisodiy barqarorlik** tashqi migratsiyaning eng asosiy motivi bo'lib, daromadlar ortishi migrantlar va ularning oilalarining ijtimoiy statusini oshiradi. Migratsiya orqali uy-joy sharoitlarini yaxshilash, bolalar ta'limiga sarmoya kiritish va o'z biznesini yo'lga qo'yish imkoniyatlari yaratilmoqda.

2. **Kasbiy malaka va bilim darajasining oshishi** — xorijda ishlash orqali ko'plab migrantlar zamonaviy texnologiyalar, xizmat ko'rsatish madaniyati va xorijiy tillarni o'rganmoqda. Bu ularni qaytganidan so'ng ichki mehnat bozorida raqobatbardosh qiladi va yangi kasbiy pozitsiyalarni egallash imkonini beradi.

3. **Huquqiy maqom va madaniy integratsiya** — qonuniy asosda ishlayotgan migrantlarning ijtimoiy himoya tizimiga kirish darajasi yuqori bo'ladi. Bu esa nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy xavfsizlik omilidir. Shuningdek, madaniy moslashuv darajasi ham ijtimoiy mobillikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. **Gender va yosh omillari** — yoshlar va ayollar orasida migratsiyaga bo'lgan munosabat va undan foydalana olish darajasi turlicha. Yosh migrantlar odatda ko'proq moslashuvchan va innovatsion salohiyatga ega bo'lishadi. Ayollar esa migratsiya orqali o'zining ijtimoiy rolini qayta belgilab, jamiyatdagi mavqegini mustahkamlashga intilmoqda.

5. **Mintaqaviy tafovutlar** — viloyatlar kesimida ijtimoiy mobillik darajasi migratsiyadan oldingi iqtisodiy holat, jamiyatdagi an'anaviy munosabatlar va institutsional imkoniyatlarga bog'liq. Qashqadaryo va Andijon viloyatlarida migratsiyadan keyingi o'zgarishlar boshqa hududlarga qaraganda ancha yaqqolroq namoyon bo'lmoqda.

6. **Reintegratsiya va ijtimoiy kapital** — qaytgan migrantlar mahalla hayotida faol ishtirok etmoqda, ayrimlari biznes boshlagan yoki jamiyatda yetakchilik mavqegini egallagan. Bu holat tashqi migratsiyaning ijtimoiy kapitalni boyitishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tashqi migratsiya jarayonlari orqali yuzaga kelayotgan ijtimoiy mobillikning tabiati ko'p omilli va murakkab bo'lib, u nafaqat shaxsiy tashabbusga, balki institutsional va madaniy muhitga ham chambarchas bog'liqdir. Migratsiyaviy siyosatning ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillari asosida yo'naltirilgan holda olib borilishi, ijtimoiy mobillik jarayonlarini yanada kuchaytiradi va barqaror taraqqiyotga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. International Organization for Migration (IOM). World Migration Report 2022. Geneva: IOM, 2022.
2. Z.Mo‘minov. Ichki migratsiya jarayonlarida kasbiy mobillikning hududiy xususiyatlari. Monografiya. Namangan-2023. 77-79 b.
3. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). (2024). International Migration Report. New York: United Nations.
4. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi. (2024). Mehnat migratsiyasi bo‘yicha yillik hisobot.
5. Pareto, V. (1935). The Mind and Society. New York: Harcourt, Brace & Co.
6. Barber, B. (1957). Social Stratification: A Comparative Analysis of Structure and Process. New York: Harcourt, Brace & Co.
7. Wilson, W. J. (1987). The Truly Disadvantaged. University of Chicago Press.
8. Government of Canada. (2023). Immigration and Citizenship Requirements. Canada.ca.